

К.А.Абдырахманова, Ж.А.Абдрасулов, Р.А. Бекташова
Окутуучу ОшТУ, ага окутуучу ОшТУ, окутуучу ОшТУ
K.A.Abdirahmanova, J.A.Abdrasulov, R. A. Bektashov
Teacher OshTU, senior teacher OshTU, teacher OshTU

МУРДА КАБЫЛДАНГАН БИЛИМДИ КАЙТАЛООДО ТУШУНУКТОРДУ ЖАЛПЫЛАШТЫРУУНУН РОЛУ

Бул макалада мурда кабылданган билимдердин сапаттуу негиздерин эске түшүрүүдө жана кайталоонун пайдалуу ролу зор.

Негизги сөздөр: билим, кайталоо методу, окуу процесси, ой-жүгүртүү, акыл, педагог.

THE ROLE OF THE GENERALIZATION OF THE RESTORATION OF THE PREVIOUSLY ACQUIRED KNOWLEDGE OF CONCEPTS

This article previously acquired knowledge, high-quality basis of repeated infiltration and useful role.

Key words: education, the repetition method, the process of reading, thinking, mental, and educator.

Ар түрдүү деңгээлде мурда кабылданган билимдердин сапаттуу негиздерин эске түшүрүүдө өзөктүү жана манилүү кайталоонун пайдалуу ролу зор. Себеби, мурда жетиштүү деңгээлдеги сапатта түшүнүп кабылданган билимдерди эске түшүрүү, угуучуга (окучууга) татаал дагы, кыйын дагы, ал эми окутуучу учун педагогикалык жактан аны уюштура билүү жоопкерчиликтүү жана түйшүктүү да болот. Окутуу процесси үчүн мурда кабылданган билимдерди эске түшүрүүнүн субъективдүү татаалдыктары бар. Ошон үчүн, мурда кабылданган билимдерди эске түшүрүүдө механикалык түрдүү кайталоого караганда манилүү, маңыздуу жана өзөктүү кайталоо, ой жүгүртүп билимди кабылдоо жемиштүрөөк болот. Мында эске түшүрө билүүнүн жаңы деңгээлге көтөрүүчү, багыттоочу үлгүлөрдү түзө билүүгө умтулууда субъектке акыл- ой жүгүртүүнүн сапаттуу белгилерин өзүндө жекече түзө алууну үйрөтүү зарыл. Мисалы, мурда кабылданган билимди эске түшүрүүдө колдонулуучу төмөндөгүдөй жаны, сапаттуу эске түшүрүүдө манилүү кайталоонун жаңы белгилерин көрсөтсө болот.

1⁰ Билимди толук эске түшүрбөстөн окутуу материалдары менен жалпы жонунан деталдаштырып маңыздуу бөлүктөргө бөлбөстөн эле кайталап чыгуу (мисалы: үстүртөн эки-үч жолу кайталап чыгуу).

2⁰ Кайталанып жаткан окуу материалын майда –чүйдөсүнө чейин анализдеп деталдаштырып өзөктүү маңызда бөлүштүрүп анан кайрадан аларды маанилери боюнча синтездеп кайталап чыгуу. Мында билимди кабылдап жаткан субъект тарабынан өзөктүү маңыздуу жана маанилүү эске түшүрүү жүрүп кайталоонун окутуу процессинде оң сапаттагы ролу өсөт. Бул учурда кайталоонун орто жеринде (арасында) эске түшүрө билүүнүн сапатын субъективдүү түрдө өз алдынча текшерип ал дурус болсо гана анан кайталоону тандап, ары уланткан максаттуу болот.

3⁰ Мурда кабылданган билимдерди эске түшүрүүдө коюлуучу максатуу жалпылаштырып кайталоодо кайталануучу материалдарды манилүү дифференциялоо ыкмасы дагы оң натыйжасын берет.

Ошентип мурда ар кандай сапатта жана деңгээлде кабылданган билимдерди эске түшүрө билүүдө манилүү жалпылаштыруу жана өзөктүү системалаштыруу чоң роль ойноп,

бары бир ар кандай мурда кабылданган информацияны кайрадан өзөктүү, маңыздуу жана манилүү эске түшүрө билүү аң-сезимдүү субъектин акыл-ой жүгүртө билүү деңгээлинин сапатынан жана эске түшүрүүнүн мүнөзүнөн сөзсүз көз каранды деген так психодидактикалык жыйынтыкка келүүгө болот.

Так ушул жерде, мурда кабылданган билимди манилүү кайталоо учун советтик белгилуу психолог жана врач П.Я. Галперин негиздеген «акыл-ой аракеттердеги этаптар аркылуу калыптандыруу»-деген белгилүү психологиялык концепциясынын негизги жыйыныктарды берээрин эскере кетет элек. [6].

Максаттуу жана жыйынтыктуу этаптар аркылуу калыптануучу акыл-ой аракети катары бул окумуштуу угуучунун (окуучунун, студенттин) үйрөнүүчү акыл-ой аракети бул керектелүүчү «продуктанын үлгүсү» жана «продуктаны пайда кылуучу акыл-ой аракет» - деген эки үлгүнү билимдердин сапаттуу негиздерин калыптандыруу процессинде анын психодидактикалык негиздерин түзө билүүнү сунуш кылган. Ал өзү психолог катары белгиленгендей, студент угуучу (окуучу) кабылдоочу билим катары үйрөнө турган акыл-ой аракет обьективдүү процесс, анын үлгүсү дайыма дидактикалык сапаттуу негизде (деңгээлде) алдын ала берилүүсү абзел. Маанилуу кайталоодо өзөктүү кайталануучу билимдердин так ушундай системалаштырылган үлгүлөрүнүн комплексин түзүү зарыл. Билимди туроо менен чагылтып кабылдоо, же өзөктүү кайталоо, же аны сөз менен бекемдеп маңыздуу кайталап чыгуунун бары тең эле акыл-ой аракеттин үлгүлөрү гана боло алат. Демек, кабылдоо дагы, кайталоо дагы бир эле маанидеги билимди эки түрдөгү ыкма менен аң сезимге сиңирүү болот экен.

Педагогикалык процессте буларды сапаттуу дидактикалык деңгээлде түзө билүү окутуунун акыркы жыйынтыгы үчүн жакшы пайданы тудуралат.

Мурда кабылданган билимди эске түшүрүүдө манилүү жалпылаштырууну туура дидактикалык мүнөздү уюштуруу үчүн окутуучу педагогикалык процессте биз жогоруда көрсөткөн белгилүү фундаменталдык психологиялык теориялык концепциясынын жыйынтыктарынын маңыздуу колдоно билүүсү зарыл. Буга биринчи кезекте, окутуунун маңыздуу кайталоо учурунда натыйжалуу деп эсептелген (биздин субъективдүү оюбузда) П.Я. Гальперин тарабынан негизделген психологиялык «Акыл-ой аракеттерд этаптар аркылуу калыптандыруу-деген концепциясынын алты этаптуу жоболорунун жыйынтыктарын көргөзгө болот. Так ушул концепциянын өзгөчө жыйынтыгы- бул интериоризация б.а формасы жагынан заттык болгон, сырткы материалдык процесстер жыйынтыгында акыл-ой сезимдеринин спецификалык трансформацияланган ички бөлүмүнө өзгөртүп идеалаштырылып кирет, акыл-ойдо акырында сезимде калыптанат. Демек, жаңыдан кабылданучу же кайрадан манилүү кайталануучу билимдердин өзөктүү жана маңыздуу жалпылашкан, кыскартылган, «тоголоктонгон» вербалдуу бөлүктөрү интериоризацияланат. Психологиядагы интериоризацияны алгачкы жолу белгилүү француз психологу Ж.Пиаже советтик психолоктордон Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьевдер өздөштүрүп терең изилдешкен [6].

Ал эми биз болсо мурда кабылданган билимдерди өзөктүү кайталоодо интериоризациянын ролу өтө чоң деп айта алабыз. Анткени, өзөктүү, манилүү жалпылаштырылган жана маңыздуу системалаштырылган билимдерди (жогоруда көрсөтүлгөн психологиялык концепциянын негизги жоболору боюнча ар кандай билимди) кыска жана мазмундуу, толук мааниде кайталоо менен аң сезимде өзөктүү калыптандырып, анан кайра ал билимдерди субъективдуу формада жекече «чыйралтып» алса да болот. Ал этаптар төмөндөгүлөр:

Угуучуга, студентке (окуучуга) билимдердин негизин алгачкы жолу жөнөкөй эле тааныштыруу (зарыл болгон мотивация түзүү)

Билимди кабылдоо үчүн акыл-ой жүгүртүүнүн схемалуу багытоочу аракеттердин негиздеринин (БАНды) түзүү керек;

Акыл-ой аракеттердеги анын материалдык же материалдашкан заттык түрлөрүн билимди кабылдоочу тарабынан аткартуу. Моделдер, схемалар, формулалар жана сигналдык чиймелердин (таянгыч сигналдардын) жардамы менен практикалык иш-аракеттер аткарылат;

Материалдык же материалдашкан каражаттарды колдонбостон, билимдерди акырын үн чыгарып же жазып көбүнчө өзүнчө «күбүрөп» кабылдоо же кайталоо. Кээ бир окутулуучу же кайталануучу (кабылдануучу) операциялар үн чыгарбастан эле аткарылышы мүмкүн;

Билимди кабылдоодогу же кайталоодогу акыл-ой аракетти сыртка өзүнчө үн чыгарып айтып берүү этабы. Ушундай акыл-ой акырындап автоматтык түргө айланат;

Билимдерди өзөктүү, маңыздуу кабылдануу же манилүү кайталоону ишке ашыруучу акыл-ой аракеттерди ички сезимге, акылга (башатка) жеткирүү.

Сезим жүрөктөн, акыл баштан (мээден). Сезим менен акылды толкундаткан деңгээлде билимдердин негизин кабылдоо же кайталоо керек. Бул психологиялык концепциянын негизги жоболорун жөнөкөй жатык кыргыз тилинин маанисинде түшүндүргөнүбүздө ал төмөндөгүдөй:

Ар кандай билим ал татаалбы же жеңилби (айталы, табигый математикалык билимби же гуманитардык билимби бары бир) адамдын акылына ой-жүгүртүү сезимине чыгышы керек. Ошондо гана алар нукура кабылданган же кайталанган түргө ээ болот. Ал эми акыл менен сезим адамдын жаңы эмеспи.

Сезим менен акылды толкундаткан, жаш адамга (угуучуга, студентке, окучууга) ички энергияны (күчтүү). Берген билим деп айтса болот. Бирок ал, жандын эргүү деңгээлине жетпейт. Жаш адамдын жаны каяка бурулуп, жан тартылып берилип атат; акылы, сезими каяка умтулуп жатат ушунун баарын билимди туура калыптандырууда байкоо керек. Ал эми мээ менен жүрөктү бириктирген бул тил. Адам ойлонсо, сүйлөнсө, кыйналса, ырдаса билимди нукура негизинде кыйналбай кылдай алса анда булардын бары тил аркылуу болот. Ошон үчүн билимдердин негиздеринин алгач кабылданып жатабы же ал мурда кабылданганбы кайталоодо, бары бир ал адамдын жанын, дилин, тилин, сезимин, акылын козгой алса (жанданта алса), ошондо гана ал нукура сиңирилген билим болот. Жогоруда биз белгилеген психологиялык концепциянын негизги үлгүлүү жоболору так ушуга негизделген [1,6]

Адабияттар:

1. Бекбоев И.Б., Тимофеев А.И., Усубалиев Р.У. Алгебранын мектептин курсу боюнча маселелерди чыгарууну системалаштыруу. Ф., «Мектеп» -1976.
2. Колмоторов А.Н., Абрамов А.М., Вейц Б.Е. и др. Алгебра и начала анализа. Учеб. Пос. для 9 и 10 классов средней школы (на киргизском языке) Ф., «Мектеп» -1988.
3. Кыдыралиев С.К., Урдаветова А.Б. Математикадан экзамен берүүчүлөргө. Окучуулар учун. Ф., «Мектеп» -1989.
4. Матиева Г., Сагындыков Р., Оркошов С. Аналитикалык геометрия. 1-бөлүк ОшМУ, Ош-1994.
5. Математика: Терминдердин түшүндүрмө сөздүгү. Түзгөн
6. Б. Абылгазиев., Д. Андашев, Ш. Жапаров ж.б. Ф., КСнин Башкы ред., 1989.
7. Фридман Л.М., Волков К.Н. Психологическая наука -учителю М. Просвещение 1985.